

ВЗАЄМОДІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО Й ЕМОЦІЙНОГО АСПЕКТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ДОСВІД

У статті доведено, що вища школа повинна бути спрямована на підготовку фахівця, компетентного професіонала на інтелектуально-емоційних засадах, що сприяє розвитку інтелектуально-духовної особистості. Головним завданням викладача є полегшення і, разом з тим, стимулювання процесу навчання студентів: уміння створювати відповідну атмосферу, сприятливу інтелектуальну й емоційну обстановку в аудиторії, психологічний комфорт і підтримку. Вивчення наукового педагогічного доробку вченого-лінгводидакта І. Огієнка, може сприяти успішному вирішенню означеного нами кола питань.

Ключові слова: інтелектуальний та емоційний аспекти, історичний досвід, освітній процес, Іван Огієнко.

В статье доказано, что высшая школа должна быть направлена на подготовку специалиста, компетентного профессионала, на интеллектуально-эмоциональных принципах, что содействует развитию интеллектуально-духовной личности. Главным заданием преподавателя является облегчение и, вместе с тем, стимулирование процесса учебы студентов: умение создавать соответствующую атмосферу, благоприятную интеллектуальную и эмоциональную обстановку в аудитории, психологический комфорт и поддержку. Изучение научного педагогического наследия ученого-лингводидакта И. Огиенка, может способствовать успешному решению отмеченного нами круга вопросов.

Ключевые слова: интеллектуальный и эмоциональный аспекты, исторический опыт, образовательный процесс, Иван Огиенко.

It is well-proven in the article, that higher school must be directed on preparation of specialist, competent professional, on intellectual/emo- emotional principles, that assists development intellectually spiritual personalities. The main task of teacher is a facilitation and, at the same time, stimulation of process of studies of students: ability to create the proper atmosphere, favourable intellectual and emotional situation in audiences, psychological comfort and support. Study of scientific pedagogical work of vchenogo- lingvodidakta of I. Ogiienka, can be instrumental in the successful decision of the circle of questions marked by us.

Key words: intellectual and emotional aspects, historical experience, educational process, Ivan Ogiienko.

Входження України до світового освітнього простору, приєднання до Болонського процесу зумовлюють необхідність перебудови та модернізації вищої освіти. Саме інтелектуальність і емоційність повинна стати основою освіти, а освіта – сприяти формуванню, розкриттю і розвитку духовного й інтелектуального потенціалу особистості. Повинна змінюватися і основна орієнтація вищої освіти. Вища школа повинна бути спрямована на підготовку не тільки фахівця, компетентного професіонала, але й інтелектуально-духовно-розвиненої особистості, людини високої культури, людини – творця, громадянина світу. Головним завданням викладача є полегшення і, водночас, стимулювання процесу навчання студентів, тобто вміння створювати відповідну атмосферу, сприятливу інтелектуальну й емоційну обстановку в аудиторії, психологічний комфорт і підтримку. Духовність, інтелектуальність, емоційність особистості повинні розглядатись як основна невід’ємна складова нової парадигми освіти та виховання особистості студентської молоді, стати не тільки компонентом змісту освіти але й складати її епіцентр.

Мета статті. З’ясувати вплив вищої школи на розвиток інтелектуально-духовної особистості.

Для комплексного розв’язання проблеми використовується її ретроспективний аналіз, який дозволяє знайти в історії вже забуті раціональні зерна або джерела для нових рішень. Успішному розв’язанню означених завдань сприятиме вивчення і впровадження у практику педагогічної роботи лінгводидактичних ідей видатного вченого-мовознавця, культуролога, редактора і перекладача, громадського та державного діяча Івана Івановича Огієнка.

Певний інтерес у цьому аспекті становлять монографії та статті А. Білана, А. Богуш, С. Болтвіця, І. Гирича, В. Задорожного, Н. Захлюпної, В. Ляхощького, С. Наконечної, Н. Ничкало, О. Опанасюка, Д. Степовика, В. Чухліба та ін., у яких автори порушують питання про роль Івана Огієнка, розмірковують над основними положеннями його концепції рідномовного навчання і виховання. З середини 90-х років в Україні з’являються дисертації, присвячені вивченню різних аспектів наукового доробку Івана Огієнка й пошуку практичних шляхів для реалізації його задумів у сучасній освітній системі А. Марушкевич, Г. Опанасюк, Т. Роняк, З. Тіменника, М. Тимошика І. Тюрменко, В. Мацька, О. Гривнак, О. Білої. Підсумовуючи, зауважимо, що в сучасній Україні вже склалася певна школа вчених-огієнкознавців, що досліджують різноманітні аспекти діяльності науковця. Є напрацювання українських учених у вивченні його філологічного, літературознавчого, державотворчого, історичного доробку. Однак діяльність І. Огієнка, його науковий спадок такі багатоаспектні і глибокі, що ті дослідження, які ми маємо на сьогодні в Україні, становлять лише незначну дециму у величезній справі вивчення і застосування спадщини великого сина України Івана Огієнка в сучасному освітньому процесі.

У багатогранній діяльності Івана Івановича Огієнка особливе місце належить його педагогічному, зокрема лінгводидактичному доробку. Рідномовна дидактика Івана Огієнка унікальна, погляди вченого на

питання мовної освіти в Україні за його життя були завжди надзвичайно актуальними та зрілими. Лексикографія Івана Огієнка багата і надзвичайно плідна. На початку своєї праці щодо укладання словників ученого більше цікавили ті, які мали прикладний, освітній характер. В період активної педагогічної діяльності ним були створені правописні і стилістичні словники, в яких поєднувався інтелектуальний і емоційний аналіз, метою яких було унормування української мови. Перші словники вченого (1910-1914) нині можуть слугувати цінними історичними пам'ятками «в контексті славистичної термінології та слововживання» [9, с. 112]. Це зокрема «Словарь неправильных, трудных и сомнительных слов, синонимов и выражений в русской речи», «Словарь общеупотребительных иностранных слов в русском языке», «Орфографический словарь». В умовах еміграції на етнічних українських землях Іван Огієнко встиг видати «Український правописний словник» та «Український стилістичний словник». Метою укладання означених словників, як і «Словника місцевих слів, у літературній мові не вживаних», «Українського стилістичного словників» було унормування української мови. Велика кількість місцевих говірок, що функціонували по всій території України, спричинювали мовний хаос. Означене надзвичайно гостро порушувало питання про потребу уодностайнення і літературної мови, і вимови, і правопису. У «Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних» І. Огієнко вніс місцеві слова й форми, слова іншомовного «головно російського і польського походження, що не закріпилися» в українській літературній мові, архаїзми («завмерлі слова») і певну кількість слів «взагалі трудних своїми формами для працівників слова і широкого громадянства». Означене видання пропонувало також певний теоретичний виклад матеріалу, що розкривало основні відмінності між літературною та західноукраїнською формами мови. Значну кількість менших за обсягом словників учений видавав у редактованих ним часописах «Рідна мова», «Наша культура», «Віра і культура».

Важливим доробком ученого є акцентологічні словники. Особливе місце в лексикографічній спадщині І. Огієнка посідає «Словник наголосів», що став квінтесенцією його сорокарічних студій, квінтесенцією, що реалізувалася згодом у монографії «Український літературний наголос» (1952). Результатом лексикографічних досліджень ученого в акцентології став висновок, що «український наголос XVI – XVII ст. був цілком самостійним щодо московського». Більше того, Іван Огієнко дійшов висновку, що вже з X – XI ст. кожна з православних слов'янських церков мала богослужбні тексти з певними відмінностями, націоналізуючи їх вимову, а насамперед наголос.

«Граматики-стилістичний словник Шевченкової мови» містить мовно-стилістичний аналіз шевченкового слова, що поєднаний з проблемою поетового правопису. Дослідження також подає матеріали зі стилістичної синоніміки, джерельні етнопсихологічні матеріали тощо.

Вершиною словникової творчості Івана Огієнка можна без перебільшення назвати чотиритомний «Етимологічно-семантичний словник української мови», що налічує не одну тисячу сторінок і за своєю структурою, широтою використання джерельних матеріалів, значенням для мовознавчої науки заслуговує бути поставленим в один ряд з академічними виданнями такого типу. Визначною рисою означеної роботи є пропонований ученим надзвичайно багатий ілюстративний матеріал, що дає можливість простежити розвиток того чи іншого слова «в живій тканині мови».

Не можна обійти увагою монографію «Історія української літературної мови». Дослідники називають означене дослідження «Малою енциклопедією української мови і літератури», вбачають у ньому «виває виняткової любові до свого фаху, глибокого знання теми, вміння стисло охопити колосальний об'єкт вивчення» [7, с. 26]. Цією працею вчений щиро прагнув піднести міжнародний престиж української мови, утвердити її окремішність, самобутність. Крізь призму історичних фактів автор доводить, що українська мова народилася ще у глибоку давнину, задовго до офіційного прийняття християнства, демонструє, як вона розвивалася впродовж віків, докладно з'ясовує, яких негативних наслідків на її розвій мали втручання самодержавної Росії, а згодом партійно-чиновницької Москви.

У передмові до монографії «Нариси з історії української мови» (1927) І. Огієнко зазначав, що метою його роботи було всебічне висвітлення питань правопису на прикладах та ілюстраціях історичного матеріалу. Стиль викладу надзвичайно ясний і доступний, оскільки книга розрахована на широку громадськість. Іван Огієнко вболівав за уодностайнення правопису всієї України, закликав народ дотримуватися офіційно прийнятих правописних правил, уважав, що кожен, хто пише не так, приносить тим шкоду нашій культурі. Увесь український правопис було проаналізовано історично-порівняльним методом і подано повну його систему. Такого ж принципу вчений дотримувався в роботі над «Українським літературним наголосом». Величезний ілюстративний матеріал І. Огієнко подавав з таких причин: а) для підтвердження правил українського наголосу; б) для забезпечення можливості глибокого його дослідження в наступних працях; в) для кращого засвоєння наукового матеріалу. У дослідженні подано норми української літературного наголосу; діалектні різновиди наголосів в українській мові; розкрито історичний розвиток українського наголосу.

Надзвичайно масштабною та величною за своїм задумом була праця професора Огієнка «Історія церковнослов'янської мови». У плани вченого входило дослідження такого широкого пласту історично-лінгвістичного матеріалу, який мав вилитися у дванадцятитомному виданні. На жаль, не все з задуманого зумів реалізувати дослідник, однак цінність цієї роботи є незаперечною. Перший та другий томи Іван Іванович присвячує дослідженню життя першовчителів слов'янського світу Кирила та Мефодія; четвертий том подає історію виникнення азбуки й літературної мови слов'ян; шостий – розглядає фонетичні аспекти церковнослов'янської мови; десятий – досліджує питання слов'янської палеографії. У проектах залишилися дослідження, що були присвячені публікаціям кирило-мефодіївських джерел (3-й том); історичний, лінгвістичний і палеографічний огляд старослов'янських пам'яток X–XI ст., докладні бібліографічні

показчики, словник старослов'янської мови, пам'ятки (5-й том); морфологічний аналіз церковнослов'янської мови (7-й том); синтаксис (8-й том); історія церковнослов'янської вимови і наголосу (9-й том); історія перекладів Святого Письма і богослужбових книг (11-й і 12-й томи).

Бажання подати повний курс нормативної складні (синтаксису) української мови в сучасному науковому висвітленні зумовили роботу вченого над «Складною української мови». Працюючи над дослідженням, автор неухильно дотримувався вироблених ним принципів наукового аналізу: 1) підтвердження теоретичних викладів великою кількістю гарних прикладів, вибраних із найцінніших джерел: або з мови народної, або з творів кращих письменників; 2) історичне висвітлення мовних явищ, без якого не може бути повного й всебічного розуміння життя мови; 3) застосування порівняльної методи, що забезпечувала розуміння мови як історичного організму, залежного від розвитку інших мов – сусідніх (російської та польської), європейських, стародавніх (грецької, латини, давньоєвропейської) та вказувала на окремішність української мови у слов'янській родині; 4) практичне спрямування дослідження, що спонукало до ясного і зрозумілого викладу; 5) подача великого бібліографічного матеріалу для заохочення молодих українців до глибокої праці в ділянці складневих питань.

Ще однією гранню різнобічного таланту Івана Огієнка була робота щодо перекладу богослужбових книг та Святого Письма. Учений убачав стан духовного життя народу в тих складних зв'язках і взаємодіях, які існують між компонентами триєдності «Мова – народ – церква». Обов'язок кожного громадянина, за І. Огієнком, – виконувати рідні приписи, рідні церковні звичаї, тобто «сповнювати те, що робив сам Христос. Він не тільки не погорджував своїми національними звичаями, традиціями юдейської спільноти, а й передовсім завжди зберігав вірність рідній арамейській мові, усій системі обрядової звичаєвості, ...показавши приклад для нас, як шанувати все своє рідне» [5, с. 411]. Ще у студентські роки майбутній учений часто замислювався над тим, як перекласти Біблію українською мовою. Він досліджував Пересопницьке Євангеліє (1566р.), Житомирське (1571р.), Тятинське (1580р.), Негалевське (1581р.), Вербське (1560р.), що були написані давньою українською мовою і могли прислужитися в подальшій роботі над перекладом. У роки II Світової війни Іван Огієнко особливо гостро відчув, що церква постала перед завданням «освіження» літературної мови. Лінгвіст і культуролог Іван Огієнко зазначав у той час, що богослужбена церковнослов'янська мова сильно застаріла, довгий час ґрунтовно не виправлялася, а тому відстала від мови живої. Маючи за плечима чималий досвід перекладу богослужбових книг, професор Огієнко береться за переклад Біблії, над яким особливо рівно працює на канадській землі. 12 липня 1969 року І. Огієнко одержав перший друкований примірник «Біблії», яка й сьогодні для всіх українців є безцінним джерелом духовності, національним скарбом. Так, В. Качкан зазначає, що «україномовна книга має передусім науковий характер. Автор перекладу дотримувався ритмічності мови, уникав буденності, а дбав, навпаки, про високу красу мови» [2, с. 293]. Зазначимо принагідно, що переклад Святого Письма Івана Огієнка, на відміну від попередніх редакцій (П. Куліша, І. Пулюя), відзначається найперше точністю і суворою відповідністю тексту оригіналу. Сам перекладач так оцінював свою роботу: «Я зберіг гебрейський біблійний стиль» і переніс «на український ґрунт, завжди пильнуючи не затирати запашності біблійного стилю... Я часто співав свій перекладений текст, і завжди пильнував, щоб підносив мого духа і грів мое серце! Бо коли такий вплив біблійної мови на мене, то може таким буде він і на інших читачів-співаків, коли вони сприймають Біблію душею та серцем» [10, с. 16].

Про високе перекладацьке мистецтво Івана Огієнка неодноразово зазначали сучасники і нащадки вченого. Ось лише деякі з оцінок, що були надані перекладу Івана Огієнка: «Наш перекладач не тільки правильно відтворив давньогебрейський і грецький текст Біблії, пильно перевірявши кожне слово і кожне речення за оригіналом і за кращими модерними перекладами, але також подбав про чарівну своєрідну одягу для Божого слова» (канадський знавець Біблії, пастор К. Костів) [10, с. 167]; «Ваш переклад класично гарний» (член ревізійної комісії перекладу Біблії, пастор Мартин Гофман) [10, с. 167]; переклад Біблії українською мовою – «вершина наукової і перекладацької діяльності Огієнка, його унікальний внесок в українське біблієзнавство. ...Огієнко виявив у перекладі не тільки свій хист ученого-філолога, а й свій поетичний талант» (професор Дмитро Степовик) [8].

Іван Огієнко залишив по собі розмаїту й багату художню спадщину, що охоплює драматичні твори, поеми, легенди і релігійну лірику. Тематична сфера поетичної, поетико-драматичної творчості Івана Огієнка зумовлювалася глибокими зацікавленнями історіософією народу, проблемами ментальності українців. Художні твори Івана Огієнка присвячені зазвичай тим чи іншим маловідомих в Україні сторінкам історії, боротьби за національний розвій, тим особистостям, які гідно йшли цим тернистим шляхом і вели за собою народ: «Вікові наші рани»; «Наш бій за державність», «Житейське море» та ін. Високої філософської думки сповнені драматичні поеми Івана Огієнка «Невинна кров», «Воскресіння України», «На чужині», «За Україну», «В обіймах страждання», «На Голготі», «Рідна мова». У них знаходимо глибокі авторські роздуми про сенс людського життя, призначення людини на землі, про справжні духовні та моральні цінності.

Художня спадщина Івана Огієнка охоплює значний пласт започаткованого ним в українській літературі жанру релігійної поезії. Завдання означеного жанру автор вбачав у творенні правдивого «релігійного світогляду», оскільки, «релігійна поезія покликана допомогти людині стати найближче до Бога, визнати його своїм рідним батьком, поєднатися з ним – обожнитися» [4, с. 325].

Особливу цінність сьогодні має історико-публіцистична книга-есеї «Українська культура», що обіймає, за твердженням В. Качкана, «найцінніші відомості з галузей історії, філософії, археології, мистецтва, культури, літератури, освіти українського народу з давніх віків» [2, с. 285]. Величним є висновок, якого дійшов Іван Огієнко внаслідок докладного аналізу культурного розвою українського народу: «культура наша давня, велика, оригінальна, самостійна, і серед слов'янських народів посідає почесне, одне з

перших місць... народ з такою культурою повинен мати такі ж самі форми і свого державного життя» [6, с. 74].

Найрізноманітніше коло мовознавчих проблем висвітлювалося Іваном Огієнком у часописі «Рідна мова», що видавався ним упродовж 1933 – 1939 років. Авторами журналу були талановиті українські вчені та літературні діячі, з-поміж яких: Б. Кобилянський, Я. Рудницький, Я. Гординський та ін. Визначаючи структуру часопису, І. Огієнко зазначав, що він обійматиме наукові і науково-популярні статті з різноманітних ділянок духовної і матеріальної культури: богослов'я, історії церкви, літератури, мистецтва, філософії, мовознавства тощо; «короткі спомини з нашого недавнього минулого»; критичні огляди наукових і літературних творів. Окрім цього, часопис нотуватиме бібліографію наукових і літературних новин, міститиме ілюстрації та ін. М. Тимошик з-поміж головних результатів функціонування означеного видання відзначає те, що на початку суто філологічне гасло «Для одного народу – одна літературна мова, один правопис», що було висунуте як кредо видання, поступово ставало «одним із засобів утвердження й здійснення ідеї національної соборності, ідеї об'єднання української нації» [9, с. 134].

Досягненнями часопису були: зібраний авторами «Рідної мови» величезний фактичний матеріал для створення термінологічних словників, а також словників місцевих говорів; з маркою заснованої при часописі «Бібліотеки Рідної мови» вийшла низка підручників, самовчителів, довідників української мови. Окрім цього, завдяки систематичним публікаціям кращих зразків українського красивого письменства читачі Галичини й діаспори мали можливість ознайомлюватися як із творами української класики, так і новинками поточного літературного процесу в Україні. «Рідна мова» була своєрідним науковим і культурним осередком, що впродовж свого існування підтримував тісні контакти з провідними науковими центрами Європи, обмінюючись виданнями й поширюючи інформацію про українське мовознавство й літературознавство в усьому світі.

На відміну від інших авторів, учений пише не тільки для кола вузьких спеціалістів конкретної галузі знань, а для широкого загалу, який був малознайомий, або й зовсім незнайомий із суттю предмета авторських досліджень. Професор Огієнко засуджував тих науковців, які писали незрозумілим, «темним» стилем. Питання зв'язку науки й широкого загалу, для якого вона власне й розвивалася, хвилювали вченого так глибоко, що ним була створена спеціальна концепція викладу наукових знань (напр., праці Івана Огієнка «Наша літературна мова: як писати й говорити по-літературному», «Українська літературна мова»). У них науковець зазначає, що найкращим стилем письма є ясний та простий: писати потрібно так, щоб було зрозуміло всім; «популярний» виклад корисніший від «наукового», «інтелігентського», «неясного». Як підсумок, учений запевняв, що «кожен працівник пера мусить дбати, щоб у його писаннях панував головню народній спосіб думати, цебто простий і ясний» той же, хто пише неясно, «проповідує в пустині й мало допомагає розвитку культури свого народу» [3, с. 75]. Сам професор так визначав мету своєї роботи: «Головне моє завдання – подати більше ілюстративного матеріалу, щоб він сам проречисто говорив і свідчив за себе, щоб він сам навчав. Через це мої статті... короткі і приступні кожному. Пишу ці статті простою, усім зрозумілою мовою» [3, с. 17].

Оцінюючи лінгводидактичний доробок ученого, необхідно відзначити такі позиції. Насамперед сучасних дослідників не може не вразити масштабність і різноплановість мовознавчих зацікавлень професора Огієнка. Його глибокому аналізу були однаково підвладні найрізноманітніші ділянки української мовної системи (фонетика, акцентологія, лексика, складня тощо). По-друге, викликає захоплення проникнення автора у глибину віків, виведення історичних закономірностей розвитку того чи іншого лінгвістичного явища. По-третє, заслуговує високої оцінки глибина та науковість висновків ученого, скрупульозність його лінгвістичних студій. По-четверте, вражає багата ілюстративність викладу фактичним матеріалом. Інша ознака роботи Івана Огієнка в мовознавчій галузі – усвідомлення практичного значення лінгвістичних досліджень, відповідність наукових напрацювань ученого його творчому кредо: «Для одного народу – одна літературна мова й вимова, один правопис». Насамкінець, необхідно відзначити, що вся діяльність ученого спиралася на глибоку повагу до народу-творця і носія мови, в ньому він черпав сили для праці, знаходив приклади для подальшого його розвитку, служіння йому визначав метою свого життя. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у вивченні ретроспективного досвіду інших лінгводидактів цього періоду.

Література

1. Біла О. М. Реалізація «рідномовних обов'язків» Івана Огієнка в позакласній роботі з учнями 5-7 класів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Олена Мансафівна Біла. – Одеса, 2002. – 253 с.
2. Качкан В. А. Українське народознавство в іменах : навч. посібник. – Ч. 1 / за ред. А. З. Москаленка; передм. А. Г. Погрібного. – К. : Либідь, 1994. – 336 с.
3. Митрополит Іларіон. Наша літературна мова: як писати і говорити по-літературному. Мовні нариси. / Іларіон Митрополит. – Вінніпег : Наша культура, 1958. – 424 с.
4. Митрополит Іларіон. Твори : Філософські містерії. / Іларіон Митрополит. – Вінніпег, 1957. – Т. 2. – 336 с.
5. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. / Іван Огієнко. – Львів : Українська Академія Друкарства; вид-во «Фенікс» при сприянні фонду «Відродження», 1995. – 46 с.
6. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. / Іван Огієнко. – К. : Довіра, 1992. – 141 с.
7. Оберемко Й. Історія української літературної мови // Слово істини. / Йосип Оберемко. – Вінніпег: Наша культура, 1950. – 361 с.
8. Степовик Д. Іван Огієнко // Літературна Україна. / Дмитро Степовик. – 1992. – 16 січ.

9. Тимошик М. Голгофа Івана Огієнка: українознавчі проблеми в державній, науковій, редакторській та видавничій діяльності / М. Тимошик. – К. : Заповіт, 1997. – 231 с.
10. Ювілейна книга на пошану Митрополита Іларіона. – Вінніпег, 1958. – 320 с.